

URBANA SOCIOLOGIJA U RADOVIMA KLASIČNE NJEMAČKE I ČIKAŠKE SOCIOLOGIJE

Pregledni naučni rad

Alisabri ŠABANI

URBAN SOCIOLOGY IN THE WORKS OF THE CLASSICAL GERMAN AND CHICAGO SCHOOL

Review Paper

Sažetak

U radu se razmatraju doprinosi njemačkih sociologa urbanoj sociologiji s početka prošlog vijeka, sa osobitim naglaskom na rad Georga Simmela. Ističe se činjenica da je jako utjecao na rad R.E. Parka i L. Wirtha, kao centralnih figura u Chicago klasičnoj urbanoj sociologiji. Unatoč činjenici, da su njemačka i Chicago urbana iskustva različita, teorija o urbanom predstavlja kontinuitet u ovim tradicijama. Moderna promišljanja o urbanom su nezamisliva bez refleksija o ovim tradicijama.

Ključne riječi

grad, metropolis, urbana osoba, socijalna kontrola, adaptacija, urbanizam kao način života

Abstract

The paper discusses the contributions of German classical sociologist to urban sociology at the beginning of the last century, with particular emphasis on the work of Georg Simmel. Highlights the fact that they much influenced to the work of R.E. Park and L. Wirth, as the central figure in the Chicago classical urban sociology. Despite the fact that the German and Chicago urban experience is different, the urban theory represents continuity in these traditions. Modern thinking on urban are unthinkable without reflection on these traditions.

Key notions:

City, metropolis, urban person, social control, adaptation, urbanism as a way of life

Njemačka klasična urbana sociologija

Baviti se urbanom sociologijom zahtjeva prije svega solidno vladanje kategorijama koje su vezane za urbani način života. Urbani način života je pojam koji su uveli u modernu optiku upravo njemački (Aaron, 1957) i čikaški klasični sociolozi, pa prema tome, epistemološki, urbano se uvijek veže za ove tradicije. Mi ih smatramo organskom cje-

linom i u tom smislu ih i interpretiramo. Neki problemi i karakteristike urbanog načina života su ostale trajne i otvorene teme (poput prenapučenosti ili socijalne kontrole), a neki su sasvim specifični za globalno doba (poput globalnog grada). Cilj nam je da u radu prezentiramo najvažnije teorijske domete i jedne i druge tradicije i podsjetimo da promišljanje grada ima svoju dugu povijest, pa i sudbinu.

Max Weber

Max Weber razumijeva grad kao naselje čiji se stanovnici prvenstveno bave zanatstvom i trgovinom, a ne poljoprivredom (Weber, 1968).

Međutim on upozorava da u gradove ne spadaju svi lokaliteti u kojima dominiraju zanati i trgovina.

Odrednica grada je mnogostranost zanata ustanovljena postojanjem feudalne države ili preko tržišta. Ekonomski karakter grada je snabdijevanje tržišta i značajni gradovi su nastali posredstvom te činjenice. Međutim, grad je svoj ekonomski stabilitet i formu mogao osigurati obezbjeđenjem mjesta za redovnu, a ne povremenu, razmjenu roba (Weber, 1969).

Grad je bio u stanju na taj način da lokalizira kretanje stanovništva i, s obzirom da je bio u stanju da akumulira bogatstva, često je predstavljao rezidencijalno mjesto za vladara ili je bio poželjan plijen u ratovima. U ovom smislu grad ima isključivo značenje tržišnog naselja što mu je davalo garanciju da će zasigurno biti zaštićen od strane vladara. Drugi osnov nastanka gradova je pogodno sjecište puteva i preciznim ugovornim formulama su se utvrđivali odnosi sa feudalcima. U tim ugovorima gradovima je dozvoljeno da osnuju razmjenu roba i da regrutuju nove naseljenike. Magnetna snaga tih prostora naprosto je bila potrošnja, pa i razmjena, samog feudalca ili bogatih domaćinstava, te je gradu, kao trgovačko tržišnom naselju, bio jedan od ciljeva značajan potrošač poput vrhovnih velikodostojnika. Iz toga proizlazi da se gradski poredak može smatrati potrošačkim gradom, jer je prisustvo značajnih potrošača bilo od najveće važnosti za gradske trgovce i veletrgovce.

Dakle, značajan potrošač je dinamizirao ekonomski zatvorenu zajednicu i tom dinamikom se uvećavala potrošačka ovisnost značajnih potrošača od grada. Grad, međutim, poprima, sa industrijskim načinom proizvodnje, još jednu komponentu, izrazito proizvođačku. Tako se u njemu ujedinjuje ne samo zanatska, potrošna, uslužna nego i proizvođačka komponenta. Sve ove sile, udružene u gradu, razbijaju feudalnu sliku svijeta, pa i grad sa zidom. Potrošačima su se pridružile i mase radnika što je predstavljao glavni impuls proizvodnje masovnih razmjera.

Grad je postao sjedište finansijskog kapitala i bezimenosti dobiti. Kako se klasno raslojavanje više širilo tako je potrošnja postajala dislocirana za vladajuću klasu. Naime, glavna potrošnja vladajuće klase nije se dešavala striktno u gradu nego u predgrađu ili na kultivisanim selima. Većina masovne potrošnje lokalizirana je za područje grada. Ove naznake se odnose na nastanak metropolisa koji je bio ekonomski određen. Weber nije zanemario ni odnos grada prema poljoprivredi (taj odnos je star koliko i grad) i ističe da je antički i srednjovjekovni stanovnik grada bio poluseljak u smislu da je u vlasništvu grada postojao poljoprivredni pojas koji je građanima mogao koristiti za prehranu.

Ta mogućnost predstavljala je dio gradske ekonomije, ali pojam grada nije potpun ako se ne uzmu u obzir neekonomski faktori odnosno političko administrativna koncepcija

grada koja isključivo i iznad svega pripada gradu. Bitna odrednica grada je i postojanje utvrđenja i posade, ali se ta osobitost u vrijeme Webera potpuno izgubila.

U kontekstu naše situacije važno je primjetiti da su se vojni garnizoni u socijalističkoj Jugoslaviji, kao i danas u Bosni i Hercegovini, upravo nalazili u centrima gradova, što se da uslovno protumačiti različitim političko-administrativnim definicijama grada u zavisnosti od onog ko ima moć. Moć u društvu ima tendenciju da se upisuje i u prostor. Naime, u doba Austrougarske vladavine garnizoni su građeni na periferijama gradova (npr. današnja zgrada Kampusa Univerziteta u Sarajevu je bila garnizon, a Zemaljski muzej urbana granica grada) koji su se vremenom širili, a garnizoni postali dio urbanog tkiva. Socijalizam je zadržao garnizone kao takve sa ciljem prezentacije moći i prihvatanja vojske kao dio urbane scene koja je trebala biti što manje diskvalifikovana sa stanovišta urbanog građanstva.

Bili smo svjedoci da je urbana situacija ex Jugoslavije, koja nije jednoznačna, unatoč segmentiranim formama, bila snažno obojena ideološko-političkim definicijama gdje treba garnizon locirati. Grad je oduvijek bio mjesto gdje se prezentira moć, pa tako i garnizoni u ex- Jugoslaviji su redovito bili locirani u centru ili bližem centru grada. Grad u Weberovom smislu u razvijenom kapitalizmu karakteriše izrazita racionalizacija, birokratizacija, te proizvođačko-potrošačka funkcija i demilitarizacija. U ex-Jugoslaviji i sadašnjoj Bosni i Hercegovini grad je instrumentaliziran za promociju vojne sile koja je u pravilu prostorno „kolonizirala i militarizirala“ glavne i centralne jezgre grada. Ova bi trebala biti posebna tema urbanih studija sa ciljem uočavanja mjere podređenosti urbanog nekim drugim ciljevima.

Georg Simmel

Georg Simmel je u okviru njemačke urbane škole predstavnik teoretičara metropolisa i pokrenuo je najvažnije teme na prelazu između 19-tog i 20-tog stoljeća.

Kao svoju doktorsku disertaciju iz 1882. godine predložio je raspravu "Psihološko-etnografske studije o počecima muzike". Bio je odbijen. Njegova "Sociologija- studija o oblicima udruživanja" iz 1908. godine uvod je u modernu sociologiju. Iskorak iz klasične sociologije (K. Marx, H. Spencer, A. Comte) se odigrao upravo na problemu metropolisa. Pitanja koja postavlja i način kako ih rješava pružili su teorijska uporišta sociologiji za duže vrijeme u prošlom, pa i ovom vijeku.

Prema poglavljima temati su postavljeni problemski ("Kako je sociologija moguća", "Kvantitativno određenje grupe", "Podređenost i nadređenost", "Konflikt", "Tajna i tajna društva", "Ukrštanje društvenih krugova", "Sirotinja", "Samoodržanje društvene grupe", "O prostoru i prostornim porecima društva" i "O proširenju grupe i razvitku individualnosti"). Očigledno je da je iz navedenih poglavlja imao uticaja na teoriju dinamike malih grupa i strategije opstanka, teoriju psihološke autonomije podređenosti, teoriju konflikata i naročito otkrića da konflikt ima konstruktivnu dimenziju. Zanimljivo je da tajna društva shvata kao formalnu organizaciju prezira prema svijetu. Simmel je također uočio ono što se danas naziva tržište personalnosti, a među prvima je razvio teoriju o prostoru i prostornim porecima društva, što je sve skupa značajno uticalo na Chicago sociologe.

Simmel je smatra da je sociologija fluktuirajući pojam ukoliko nema svog sadržaja, odnosno, ako nema problem neće imati ni ideju (Duncan, 1959). Jedna od najvažnijih činjenica društva jest forma udruživanja koja vrijedi samo kao akt međusobne volje

neovisno o sadržaju udruživanja. Naprimjer ako postoji grupa koja je nastala u svrhu realizacije nekih ciljeva nije izvjesno da li će se i grupa dalje održati kada se ispune ti ciljevi. Članovi grupe, nakon ostvarenog cilja se međusobno zanemare, te ovo prisilno udruženje neće imati karakter društvenosti.

Suprotno, sociološki je veoma značajna činjenica da mnogobrojni odnosi zadržavaju svoju nepromijenjenu sociološku strukturu, čak kada je nestalo osjećanja i obične situacije koja ih je u stvari izazvala. Sociološka povezanost, bez obzira na to kakvog je porijekla, razvija samoočuvanje i autonomnu egzistenciju sopstvenog oblika koji su nezavisni od njenih početnih motiva.

Simmelova slika društva dugo nije bila uticajna kao što je E. Durkheimova (anomija) ili M. Weberova (trošak racionalizacije, birokratizacija). Ovi sociolozi su se izražavali u terminima dominirajućih problema, njihova slika društva bila je strukturirana, te su pretpostavljali da se problemi mogu rješavati sistemski (naprimjer zamjena mehaničke solidarnosti organskom solidarnošću ili racionalizacijom društvenog života). Simmel se izrazio u terminima "socijalizacije duha" tražeći njegovu autonomiju, doduše preuranjeno, jer se autonomija duha odnosi tek na kasni kapitalizam koji je i postavio probleme legitimacije kapitalizma. On je osjećao da neće imati nasljednika, ali sasvim neočekivano ih je stekao kod Chicago urbanih sociologa. Prvi ga je preveo Albion W. Small, a eksplicite ga je prihvatio R. E. Park, koji ga je i slušao jedan semestar prilikom boravka u Njemačkoj. Značajan uticaj imao je i na Louis Wirtha osobito u njegovoj studiji "Urbanism as Way of Life". Nakon njih Simmel je u američkom sociološkom okružju, potom zaboravljen, često plagiran, dok ga Lewis Coser nije definitivno ustoličio kao nezaobilaznog u teoriji konflikta u studiji "The Functions of Social Conflicts". Chicago sociolozi, budući najotvoreniji prema Simmelovim idejama, naprimjer otkrili su i dokazali da je zanimanje prostitutke jednako profesionalna uloga, kao što je ljekar, devijant, te da je metafizika polusvijeta značajan izvor saznanja o dominantnom društvu.

Simmel je bio Weberov prijatelj koji je visoko cijenio veličinu njegovog rada. U istoriji sociologije Webera i Durkheima smatraju osnivačima moderne sociologije, a na tom su posebno insistirali Talcot Parsons i Robert K. Merton. Grupa ovih sociologa je inače najčešće citirana u sociološkoj literaturi, zajedno sa Marxom. No, mi smatramo podjednako važnog uvodničara u modernu sociologiju i Simmela zbog nekoliko važnih odrednica:

- društvo teži simetriji
- društvo postaje značajno preko malih društava
- konflikt tendira autonomnosti u odnosu na početne motive, on je stalni i pra-teći atribut društvenog života

Simmel se slagao sa Weberom o tome kako je grad formiran u modernom društvu, ali se nije slagao da je biće grada prisila, nego naprotiv, uvidio je da su urbane forme modernog doba mogućnosti za novi i kompleksni civilizirani život. Unutar metropolisa urbanit je opremljen apstraktnom individualnošću.

U tom smislu karakterističan je njegov stav o individualizaciji zajednice, odnosno mogućnost da individua svoju egzistenciju doživljava kao prošireno Ja (Simmel, 2001), npr. preko mode. Simmel ističe: "Naravno da postoji više nego dovoljno socioloških skupova prema kojima vrijednost individualnosti i potreba za njom se fokusiraju isključivo na pojedinačnu osobu, dok, u poređenju sa njom svaka grupa od po nekoliko osoba se javlja u svim okolnostima kao suštinski drugi nivo.

Ali, s druge strane, značenje i motiv snage individualnosti ne zaustavlja se uvijek na granicama individualne ličnosti, ovo je nešto više uopšteno i više formalno, može uticati na grupu kao na cjelinu i na individualnost kao njen element čim je prisutno nešto što je sveobuhvatno, suprotno; preko protiv nečeg ovakvog, (sada relativna individualnost) kolektivna struktura može postići svoju svjesnu osobitost, svoj karakter jedinstvenosti ili nerazdjeljivosti... ovo ni u kom slučaju nije kontradiktorno sa vezom između individualnih sloboda sa samo relativnim velikim krugom, jer je ovdje osjećaj za individualnost prodro u uski krug zatvarajući mnogo individualnih osoba, te tako uski krug služi ovdje istoj sociološkoj funkciji kao što bi diskretna individua učinila inače" (Simmel, 1971, str. 328).

Simmelova teorija odbrane ličnosti u metropolisu, koja je malo izgubila na značaju, doprinijela je razumijevanju ne samo urbane kulture nego i njenih protivriječnosti. Kao osnovne forme socijalne interakcije Simmel smatra razmjenu, konflikt, dominaciju, prostituciju, socijabilitet, a osnovni socijalni tipovi su stranac, siromah, tvrdica, rasipnik, te avanturista. Kao forme individualiteta se pojavljuju sloboda individue, subjektivna kultura, sklonost erotizmu, platonizmu i modernitetu. Odnos individualiteta i socijalne strukture lociran je u prostoru grupne ekspanzije i razvoja individualiteta ekspliciran u modi, metropolisu, mentalnom životu, te subordinacijom i ličnim ispunjenjem. Dijalektika promjena se odnosi na socijalne forme i unutarnje potrebe, transcendentni karakter života konfliktima u modernoj kulturi. Sjedište svih centralnih konflikata locirani su u metropolisu. Simmel se pita u "Metropolis and Mental Life" (Simmel, 1971(1903)), kako ličnost sebe prilagođava vanjskim silama metropolisa? On smatra da se u metropolisu nužno razvija i formira poseban tip čovjeka "metropolitanski tip" osobe koji je izložen snažnim pritiscima na čula u metropoli. Da bi se zaštitio od pretjerane nervne stimulacije, taj tip razvija poseban tip ponašanja i izgleda, poznat kao *blase* tip. To je vrsta ponašanja koja predstavlja odgovor na metropolitansku kulturu, jer ljudi nisu u stanju da podnesu pretjerani pritisak metropolisa i preko tog načina metropolis se u individui neutralizira. Dominantna kultura metropolisa je novčana kultura i taj tip osobe objektivno izražava svoju egzistenciju u kategorijama novca. "Isti faktori koji, u egzaktnim i preciznim formama života, udruženi u strukturi snažne impersonalnosti, imaju, u drugu ruku, uticaj u visoko ličnom rukovođenju. Ovo možda nije fizički fenomen koji je bezuslovno rezerviran za grad kao *blase* izgled. Ovo je prva posljedica onih rapidnih promjenjivih stimulusa koji su povučeni zajedno u svim njihovim konstruktima i od kojih nam izgledaju kao intenzifikacija metropolitanske intelektualne derivacije" (Simmel, 1971, str. 332).

Glupa osoba koja je intelektualno mrtva ne može biti *blase*. Osjetljiv život jednog *blase* pripadnika stimuliran je njihovom napetošću reakcija, dok, oni koji ne mogu duže stvarati bilo kakvu reakciju, zbog čega su izloženi štetnim stimulusima, stvaraju violentne odgovore. Ta vrsta odgovora ih nanovo iscrpljuje pri čemu ostaju bez rezervi tj. nemaju vremena za stvaranje rezervnih energija u odnosu na metropolis. Urbana osoba ispoljavanja energije konstituira u činjenici da je *blase* stav zapravo strateški stav pojedinca u odnosu na metropolis.

Sadržaj *blase* ponašanja i izgleda u osnovi je protektivnog karaktera. Metropolis zahtijeva od ljudi tačnost, kalkulativnost, predvidljivost kako bi se reducirala kompleksnost unutarnje okoline metropolisa na faktore koji su savladivi. Da bi se moglo opstati u metropolisu podrazumjeva se svjesno isključenje pojedinca iz potencijalnog angažmana u raznolikim socijalnim situacijama metropolisa. Novčana kultura metropolisa objektivizira vrijednosti i navikava čovjeka da vjeruje posredovanim istinama. Istovremeno, ovaj tip čovjeka će prihvatiti vlastitu marginalizaciju kao objektivnu ukoliko nije u stanju da se novčano suprotstavi marginalizaciji. Nasuprot tome, pretjerano emocionalno

učešće čovjeka u gradu rezultiralo bi njegovim rastrojstvom i razaranjem, a isti taj angažman na selu ili u manjem gradu, kao oskudnijim socijalnim sistemima, rezultirao bi većom integriranošću u sredinu. Metropolitanski tip čovjeka stalno mora voditi računa o svojim rezervama u odnosima prema snažnim impulsima metropolisa, odnosno ne smije ulaziti u odnose cjelokupnom svojom strukturom (Allen, 2000). Metropolis je izvor kosmopolitizma i konflikata istovremeno, nije prirodna sredina i sjedište je ekonomske moći i dominacije u društvu.

Smatramo instruktivnim prikazati odnos prema Simmelu od strane T. Parsonsa, vodećeg američkog sociologa, uz napomenu da je transform Simmela u američke prilike bio nekonzistentan.

Neke od principijelnih razlika mogu biti šematski predstavljene:

Tabela br. 1. Teorijska relacija Simmel-Parsons

Problem	Simmel	Parsons
osnovna analitička jedinica	forme interakcije	socijalni sistem
osnovna dimenzija sociološke deskripcije	distanca individue i grupe	institucionalizacija vrijednosnih orijentacija i normi
metodologija deskripcije	dualizam	jedinstvena determinacija
pristup sociološkoj eksplanaciji	analiza strukturalnih implikacija i rezultata	analiza funkcionalnih potreba, izvora i napora
pojam socijalnog konflikta	konstituira socijalni red	narušava socijalni red, izvor promjena
pojam relacije između ličnosti, društva i kulture	tri distinktivna načina organiziranja sadržaja ljudskog iskustva nezavisnost	varijable osim interpretirajuće systemske akcije
naučni ciljevi	determinacija tipova	empirijsko-teorijski sistem

Simmel se smatra najuticajnijim predstavnikom njemačke urbane škole na Chicago urbanu školu, gdje se posredstvom njegovog uticaja formirao pojam o "gradu kao sociološkoj laboratoriji" i pojam sekundarnih odnosa, kao dominirajućih u socijalnom prostoru grada.

Oswald Spengler, autor "Propast Zapada", nije izraziti sociolog nego filozof istorije. Njegove veze se Simmelom i Weberom su veoma oskudne. No, zajednička odrednica ogleda se u shvatanju da je grad dominirajući oblik društvenosti, sjedište i izvor svih civilizacija i društvenih promjena. Grad je sjedište povijesti, a povijest je zapravo povijest ljudi u gradu. Selo je bezpovijesna kategorija, a grad je intelekt, moć, ideja i novac. "Zemlja sa svojim stanovnicima postaje sredstvo i objekt tog vodećeg duha. Ona i ne razume o čemu se radi. Nju i ne pitaju. Velike stranke u svim zemljama svih klasnih struktura, revolucija, cezarizam, demokratija, parlament- sve je to oblik u kome duh glavnog grada saopštava selu i zemlji ono što imaju da žele i radi čega imaju, u prilika- ma, da ginu. Antički forum, zapadnjačka štampa, potpuno su duhovna sredstva sile i moći grada koji gospodari.

Svaki onaj čovek sa sela koji još pojmi šta je u tim vremenima politika, i koji joj se oseća doraslim, odlazi u grad, ako ne telesno, a ono sigurno, duhovno. Raspoloženje i javno mnijenje seljačke zemlje, ukoliko postoji, biva propisano i viđeno pismeno i usmeno iz grada (Špengler, 1990, str. 101)."

U poglavlju "Duša grada" Spengler iznosi svoja osnovna shvatanja o gradu koja su, retrospektivno posmatrajući, bila od odlučujućeg uticaja na razumijevanje dihotomnih karakteristika dvaju osnovnih ekološko socijalnih tokova ljudskog bivanja- sela i grada. Seljačka kuća je simbol vezane nastanjenosti za tlo. Ono što je seljaku kuća, to je čovjeku kulture grad, kaže Spengler.

Karakteristika grada je sloboda, i sve velike kulture su gradske kulture, povijest svijeta je povijest gradskih ljudi. Narodi, države, politika i religija proizvod su grada. Duša grada je nešto što ga razlikuje od sela, ne samo trg, nego i činjenica da čovjek grada doživljava zemlju i selo kao okolinu kao nešto drugo i podređeno, kao dva različita života, onaj unutra i onaj spolja čega su svjesni ljudi čak istog zanimanja i u selu i u gradu. Razlika se u početku osjeća, a potom ovlada njima kao suprotnosti. Odnos sela i grada ispunjen je nepovjerenjem, ali grad dominira zahvaljujući duhu kao "budnoće koja razumijeva". Sav duh, manifestiran u umjetnosti, religiji, nauci, u gradu dobijaju snagu protivnu selu. Spengler smatra da je na primjer ideja krstaških ratova izrasla iz zamkova i seoskih manastira, dok je reformacija gradska ideja. Ep je duh zamka, poezija je čedo grada. Spengler je to osobito istakao u slijedećem stavu: "Tlo potvrđuje selo a sloboda grad. Grad je suprotnost tlu i protivreči prirodi. Grad je od seoskog puta napravio široku ulicu, od šume park, od izvora fontanu "i seljak stoji bespomoćno na pločniku, smešna prilika koja ništa ne razume i koju niko ne razume, dobar samo za šegu i da ovom svetu stvara hleba" (Spengler, 1990, str. 106).

Grad tlu oduzima vrijednost i smisao, međutim, kultura sela je starija od kulture grada, zato što je nepromjenjiva i nepovijesna, njegova pobožnost je starija od hrišćanske. Njegova materijalna otkrića su van svake povijesti duha. Grad, uspostavljajući kulturu novca, ne mora više da se brani od zemlje, od seljaštva, svijet pretvara u mjeru u vrijednost, cijenu. Novac ruši kraljeve i ograničava njihova prava u ime razuma i gradskog stanovništva. Svijet je dobio smisao tek u odnosu na grad. Obezvrjeđivanje svijeta dovelo je do pojma provincije koji bezuslovno znači pusti objekt. Konačno ta suprotnost postaje trajna i neprevaziđena. Kvadratni plan grada je čisti proizvod konačnog skrućivanja kulture u civilizaciju, u grad. Konačnica svake civilizacije je njen grad i rezultat i jalovost civiliziranog čovjeka. Grad je primjer metafizičkog obrata civilizacije ka smrti.

Kako vidimo iz ovih naznaka Spenglerovo razumijevanje grada je izraz i znak propasti urbane civilizacije. Njegovo poimanje je ono što L. Mumford naziva nekropolisom i smrću grada što je isto, kao i smrt civilizacije. Prostor nam ne dozvoljava da se detaljnije pozabavimo Spengler- Mumfordovim tamnim konačnicama o gradu-civilizaciji, ali ostaje zajednička odrednica: poraz grada od strane njega samog je ono što se logično dešava tehničkoj civilizaciji u njenom kultu razaranja.

Klasična Chicago urbana sociologija

U okviru klasične urbane sociologije iskristalisala se tzv. Chicago urbana sociologija, a njena centralna ličnost je Robert E. Park koji je njemački učenik (doktorirao je kod W. Windelbanda, a jedan semestar je slušao kod G. Simmela), što znači da je uvide klasične njemačke urbane škole nastojao da operacionalizira na Chicago urbane prilike dvadesetih i tridesetih godina prošlog vijeka.

Općenito, Chicago sociologiju možemo smatrati početkom američke sociologije. Snažne veze sa njemačkim klasičnim urbanim teorijskim nasljeđem, afirmacija kva-

litativne metodologije, empirijsko- istraživačka orijentacija, istraživanje etničkih, marginalnih skupina, slumova, učinili su je nezaobilaznom u teorijskom promišljanju grada i društva.

Njenom nastanku podjednako su odgovarale snažne imigracije prema Chicagu i drugim američkim urbanim centrima, ali i rano formiranje odsjeka za sociologiju koji je u Chicagu osnovan 1892. godine pod vođstvom Albion Smalla. Značajna organizacijska činjenica za Chicagu sociologiju je bilo osnivanje Hull-House Papera unutar kojeg su organizovana urbana istraživanja, a posebno istraživanja vezane za adaptivne teškoće migranata na nove urbane uslove života u američkim gradovima.

Chicago sociologija je razvila metodu sudjelujućeg posmatranja. Sve studije čikaške škole pisane su na osnovi ovog tipa posmatranja ili živog životnog iskustva. Statistički podaci su imali status sekundarnih izvora. Može se reći da je ova škola utemeljila kvalitativnu metodologiju u njenom najboljem izdanju. Istraživanja su im trajala dugo i pitanja osnovne epistemološke orijentacije su stalno postavljana. Zaključili su da je sudjelujuće posmatranje, uz intervju i posmatranje, odgovarajuća metodologija istraživanja, a da niz drugih metodoloških postupaka treba smatrati podržavajućim metodologijama.

Socijalni problemi velikog grada kod Chicago sociologa poprimali su formu monografija i svaki case study proučavan je u odnosu na prosječno u društvu. Taj pristup otvorio je mogućnost za komparativna istraživanja koja se i danas smatraju upotrebljivima (Todorović, 1965).

Intenzivan porast gradova početkom ovog stoljeća, intenzivne migracije svjetskih razmjera, te invazija prema američkim urbanim centrima stvorilo je niz problema kako matičnom tako i migrantskom populusu zbog čega se brzo mijenjala urbana struktura američkih gradova. Osnovno pitanje koje je bilo centrirano u okviru ove orijentacije je bio problem adaptacije pojedinca u gradu i utjecaj grada na pojedinca, kao i problem rasnih odnosa. Ova osnovna usmjerenja rezultirala su formiranjem posebnih tema kao što su problemi usamljenih i neprilagođenih ljudi, socijalne organizacije sluma, hotelskog stanovanja i sl. Sociologija je zapravo prvi puta zahvatila ovu vrstu ljudi kao predmet interesa zbog čega se znatno obogatila metodologija i sadržaj istraživanja.

Za Chicago sociologe grad je nezavisna varijabla objašnjiva ekološkom determinacijom i karakteriše ih određivanje strukture grada prema neadministrativnom principu. Uočili su okupljanje etničkih skupina u određenim dijelovima grada koja su nazvali prirodna područja i to im je dalo povoda da preko prostora grada interpretiraju klasnu strukturu grada. Za njih je svijet jednostavno dat kao takav i među prvima su doveli u pitanje opštost sociologije. Zahvaljujući njima sociologija se razgranala i produbila saznanja o nizu fenomena društva, iako sa epistemološkim posljedicama, tj. da pojedine fenomenne društvenog života nisu dovodili u vezu sa društvom uopće. Njih je zanimala predikcija pojedinih pojava u skladu sa aksiomom što boljeg poznavanja jednog problema o kojem će se preciznije znati o njegovim budućim manifestacijama.

Osnovna osobine Chicago sociologije je izbor "zabranjenih" tema istraživanja, dugotrajnost istraživanja, nepragmatičnost, kvalitativna metodologija, produbljivanje i specijalizacija o pojedinim problemima, jasna veza sa njemačkom sociološkom tradicijom i prihvatanje distinkcije urbano-ruralno, te uticaj na sociološki interakcionizam (Howard S. Becker, Ervin Goffman).

Unutar ove škole moguće je identificirati tri generacije sociologa i mi ćemo ih ukratko predstaviti sa njihovim najznačajnijim djelima.

William I. Thomas

Najznačajniji predstavnik prve generacije je William I. Thomas kojeg je zanimao stvarni svijet imigranata, evropskih etničkih zajednica, prostitutki, intelektualaca, kriminalaca, djece, bračnih drugova i slično.

Iz interesa za etničke grupe proizašla je, u saradnji sa F.Znaniem, poznata studija "The Polish Peasant in Europe and America" iz 1919. koja je tretirala poljsku zajednicu u Chicagu. Centralni interes Thomasa je ljudska grupa i njihova definicija situacije. Zapažao je da ljudi i grupe imaju različite konstrukte realnosti koju različito interpretiraju, iako se radi o istom okolinskom faktoru ili faktoru pritiska. Iz toga izvlači zaključak, odnosno aksiom, da zapažanje i interpretacija subjekta je teorijska osnova empirijskog istraživanja. Osnovni epistemološki i metodološki problem u ovoj studiji je proces socijalne evolucije i racionalizacije ljudskog društva, tj. ljudskim svijetom upravlja tehnika, racionalizacija i povećana kontrola nad društvom. Ideja stabilnoga društva jeste zapravo njegova stalna izmjena, odnosno činjenica da je otvorenost i dinamika uslov opstanka društva u smislu njegove dinamičke ravnoteže. Implicitni impuls društva je njegova ravnoteža. Autori smatraju da je nemoguće spoznati socijalnu realnost uzimajući za primjer problem adaptacije individue okolini. Individualna adaptacija individue okolini ne može biti interpretirana u kategorijama perfektno adaptacije, nego uzroke treba tražiti u teorijskim mogućnostima adaptabilnosti (nekad je to strah od autoriteta ili jaka socijalna kontrola, nizak prag zahtjeva u odnosu na okolinu itd.). Thomas se ne slaže sa ciljevima "applied sociology" odnosno sa reformama koje bi bile poduzete na temelju teorijskih istraživanja. On smatra da postoje problemi koji su nerješivi za društvo i prateći su atributi društva. Ujedno postavlja zahtjev da se sociološki skupovi predmeta istraživanja smatraju entitetima koji se u metodološkim strategijama ne smiju izdvajati iz cjeline socijalnih procesa. On obara hipotezu da će ljudi reagirati na isti način na iste podražaje neovisno o njihovoj individualnoj ili socijalnoj prošlosti, nego prostor reagovanja spada pod kategoriju definicije situacije.

Važan zahtjev koji Thomas i Znaniem postavlja pred sociologa jeste objektivnost i pristup problemu sa strategijom da se ništa o njemu ne zna. Taj zahtjev jeste ono što kvalitativno metodologiju kvalifikuje kao nezaobilaznu u istraživanju nekvantitativnih aspekata društvenog života (prema Čaldarović, 1984).

Autori su zapazili da je odnos individue i društvene organizacija problematičan. Naime, obostrane i istovremeno djelovanje ova dva entiteta proizvode niz međupodudaptibilnih stanja. Uvode pojam socijalne vrijednosti i pojam težnje. Socijalna vrijednost je objektivna karakteristika pojedinog fenomena, odnosno događaj koji ima empirijski sadržaj pristupačan članovima nekih društvenih grupa i značenje u odnosu na koje to jeste ili može biti predmet aktivnosti. Težnja je proces individualne samosvijesti koja determinira stvarnu ili moguću aktivnost individue u socijalnom svijetu.

U studiji "The Unadjusted Girl" iz 1923. godine Thomas analizira granice normalnog-nenormalnog ponašanja i dolazi do zaključka da je ponašanje snaga koja potiče na akciju tj. preko želja.

Stvorio je koncept definicije situacije i teoriju o četiri osnovne želje koje rukovode ponašanjem pojedinca. Ljudske želje imaju niz oblika, ali se mogu svrstati u:

1. želju za novim iskustvom
2. želju za bezbjednošću
3. želju za saosjećanjem

4. želju za priznanjem

Želja za novim iskustvom predstavlja stalnu osobinu čovjeka (ne spada u instinkte) i pojavljuje se u obliku istraživačkog držanja koje može biti u formi napada ili bjekstva. Thomas smatra da je lov osnovna želja za iskustvom i da je taj ostatak duge lovačke istorije čovjeka prenesen u igru.

Sve igre sadrže takmičenje u vještini, smjelosti i lukavstvu i također su sve životne istine sadržane u igri. Naučno stvaralačka psihoza također je sublimacija lovačke psihoze i povezana je sa bijesom, ljutnjom, hrabrošću i nosi dinamiku u sebi. Osoba pokazuje tendenciju da narušava norme ili interese grupe. Ona može biti i društveno korisna ukoliko svoju želju usmjeri u pravcu neke društvene vrijednosti. Želja za novim iskustvom rađa podjednako kriminalca, intelektualca i boema.

Želja za bezbjednošću je suprotnost želji za novim iskustvom i ona želi izbjeći strah od smrti, karakteriše je stidljiva povučenost, bjekstvo, ona rezultira ljudima koji su konzervativni i imaju tendenciju da se podvrgnu redovnim navikama, radu i štedljivosti. Društveni tip želje za bezbjednošću je filistar.

Želja za saosjećanjem je u vezi sa instinktom ljubavi i najvidljivija je u odnosu majkadijete; muž-žena; muško-žensko; prijatelj-prijatelj; i sadrži druželjubivi element. Ona je društvenija od ostalih želja.

Želja za priznanjem nalazi svoj socijalni izraz u borbi za status koji je priznat, poželjan i pun prednosti. Thomas se poziva na T. Veblena (Teorija dokoličarske klase koji je dokazao da su žene reprezentanti društvenog statusa muža koji osim toga, status stiču i bavljenjem sportom, ratom i istraživanjima. Oni primoravaju društvo na priznanje svoje ličnosti "značaj priznanja i društvenog statusa veoma je velik i za pojedinca i za društvo. Pojedinaac ne samo da ih želi, već su mu i potrebna za razvoj njegove ličnosti. S druge strane, jedino je društvo sposobno da podari status pojedincu, i, pokušavajući da ga stekne, on počinje da reaguje na društvo i primoran je da reguliše izražavanje svojih želja" (Tomas, 1968, str. 707).

Thomas smatra najznačajnijom sposobnost čovjeka da donosi odluke iznutra, svjesno, pa čak i u suprotnosti sa vanjskom okolinom. Akt samoodlučivanja o ponašanju donešen je na osnovu ispitivanja ili donošenja odluke koje naziva definicijom situacije. Definicija situacije postepeno stvara životnu politiku i samu ličnost pojedinca. Preko grupnog i društvenog morala Thomas također prepoznaje definiciju situacije, ali podvlači da je pojedinac u sukobu sa grupnim moralom "Uvijek postoji sukob između spontanog definisanja situacije, koje čini član organizovanog društva i definisanja koje mu je društvo već unaprijed dalo. Individua teži ka hedonističkom izboru aktivnosti, zadovoljstvu pre svega, a društvo ka utilitarističkom, pre svega sigurnosti" (Tomas, 1968, str. 708).

Vidljivi aspekt želja je ponašanje kao pokušaj stalnog pregovaranja sa okolinom. Thomas iznosi primjer djevojke odnosno definiciju situacije, u kojoj je djevojka po svom položaju socijalno definisana kao prostitutka, ali njena moralna situacija i definicija ne odgovara tom statusu. Razlika između moralne i socijalne definicije situacije jeste razlika između dvije realnosti. Nasuprot tome, teorijski je moguće pretpostaviti da jedna moralna definicija situacije ne odgovara socijalnoj definiciji i to predstavlja onaj prostor normalnog za onoga koji je socijalno definisan kao nenormalan. Već je tih godina Thomas nagovijestio tezu o neprilagođenom ponašanju kao kvalitetu. On je jednostavno smatrao da su definicije situacije realnosti i one su realne u svim konsekvencama za subjekta.

Pored navedenih djela značajna su mu i djela "The problem of Personality in the Urban Environment", iz 1926, i "Primitive Behavior": An Introduction to the Social Science" iz 1937. godine.

Ernest W. Burgess

Značajn predstavnik druge generacije Chicago sociologije je Ernest W. Burgess. Njegov interes je bio centriran oko problema porodice, kriminaliteta, i okolinske perspektive grada u vezi s normativnim aspektima socijalne strukture. On smatra da je proučavanje grada kasnilo u odnosu na proučavanje sela zbog kompleksnosti i nepredvidljivosti promjena koje idu uz rast grada, kao i zbog heterogenosti gradskog stanovništva (Burgess, 1925). On smatra da je grad dinamička struktura i može se shvatiti kao organizam. Bio je svjestan da brz rast gradova u pravilu ima dezorganizacijske posljedice na sam grad (značajnije eksplicirano u njegovoj studiji "The Growth of the City").

Burgess je među prvima ukazao na ograničenost administrativne podjele grada, a na to su ga navela istraživanja prostitucije i kriminala. Posredstvom ovih istraživanja on je frekvencije pojava upisivao na mapi Chicaga. On je grad shvatio kao analitički totalitet, odnosno kao nezavisnu i ujedno eksplanatornu varijablu. Smatrao je da uslov razumijevanja grada njegova prostorna distribucija, odnosno da u gradu nužno mora postojati neki prostorni red. On je afirmisao, već prihvaćenu, dihotomiju urbano-ruralno društvo. Po njemu grad je podjeljen na prirodna područja sa specifičnom populacijom, funkcijama, a čine ga institucije, grupe i socijalni identitet. Prirodnost nekog gradskog djela određena je homogenošću stanovništva, a na osnovu etniciteta, societeta i manje-više ujednačenim socijalnim statusom kojoj pripada odgovarajuća kulturalna matrica (običaji, norme, sentimenti, način života itd.). To je dovelo do saznanja da je grad organiziran na temelju lokalnih zajednica, a sam grad je produkt unutarnje okoline grada. Stoga socijalna pojava nastala u gradu je univerzalna pojava zbog činjenice da grad ima najveću količinu društvenosti u sebi.

Zanimao se i za problem susjedstva, ali je najpoznatiji upravo po navedenoj studiji u kojoj je formulirao model rasta grada poznat kao koncentrični model. On razlikuje 5 osnovnih zona. Prva zona je Loop ili centralna poslovna zona poznata kao CBD (Central Business District) u Chicagu. Druga zona je zona slumova, treća zona je zona zaposlenih osoba koje su distancirane od druge zone. Četvrta zona je rezidencijalna zona sa statusno heterogenim stanovništvom, te peta zona ili zona suburbije ili komutiranja, jer se proteže i do 60 minuta utrošenog vremena na putovanje do centra grada. Zone nastoje da se prošire na račun drugih, odnosno one sukcesivno mijenjaju funkcije tokom vremena. Ova hipoteza je često testirana, povremeno odbacivana, ali i potvrđivana.

Zonalni raspored grada zapravo govori o manifestaciji klasnih odnosa u društvu posredstvom prostora.

U pogledu problema zajednice Burgess smatra da je zajednica rezultanta okolinskih, kulturalnih i političkih sila. Na osnovu ovih sila formiraju se aspekti zajednice što dopušta da se govori o postojanju triju tipova zajednice (formirane posredstvom okoline, kulture i politike). Okolinska ili ekološka zajednica je community u aspektima prostornog kretanja, kulturna zajednica se izražava u aspektima sentimenta, ponašanja, ceremonijala, a politička zajednica se ispoljava u aspektima ponašanja lokalne političke strukture.

Okolinske prilike determiniraju proces kompeticije, segregacije i distribucije stanovništva prema mjestu stanovanja i prihodima. Za njega kulturni procesi i kulturna stanja uključuju lokalitet kao njeno prirodno područje ili može biti definirano kao prirodno područje od strane kulturalne grupe.

Političke sile su one sile koje provode formalnu kontrolu javnog mnijenja, čak ga oblikuju i provode zakonitost u odgovarajućem području grada.

Pojam segregacije Burgess veže za obrasce naseljavanja imigrantskog stanovništva počevši od prvog mjesta naseljavanja, zatim zauzimanja boljih pozicija i integriranja u urbanu zajednicu.

Populaciona kretanja stanovništva su povezana sa valovima invazije koja ima 4 nivoa. Prvi nivo je proces sukcesije koja uključuje invaziju na urbani teritorij, u početku kao neprimjetan proces, a potom kao penetriranje određenog stanovništva u jednu ekološku cjelinu.

Drugi nivo je reakcija koja uključuje otpor starih stanovnika.

Treći nivo je definitivni prodor novih stanovnika i istovremeno napuštanje određenog dijela grada od strane starih stanovnika.

Četvrti nivo je nivo klimaksa ili stabiliteta novog stanovništva, te uspostava ravnoteže.

Korištenje ovog modela često je operacionalizirano u analizi karakteristika i stepena socijalne homogenosti urbanog stanovništva, najčešće susjedstva.

Roderick McKenzie

Roderick McKenzie, kao pripadnik Chicago sociološke orijentacije, iako nikada nije predavao u Chicagu, se najviše zanimao za humanu ekologiju koju je detaljno izložio u radu "The Ecological Approach to the Study of Human Community" objavljenoj 1924 godine. Humana ekologija je proučavnije prostornih i vremenskih odnosa ljudskih bića pod utjecajem selektivnih, distributivnih i akomodativnih sila okolice (prema Čaldarović, 1983). U studiji iz 1926. godine pod naslovom "The Scope of Human Ecology" McKenzie navodi 18 različitih procesa koje treba proučavati unutar human ecology. Najvažnije su:

1. ekološka distribucija- kao prostorna distribucija ljudi i njihovih aktivnosti koje proizlaze iz međudjelovanja sila koje više ili manje svjesno djeluju.
2. ekološka jedinica ili ekološka konstelacija je specifičnost svake jedinice s kojom operiramo u ekološkoj analizi i ona mora biti distinktivna
3. mobilitet i fluiditet su stalni atributi ekološke jedinice
4. distanca je mjera fluiditeta izražena u prostornim elementima
5. razlikovanje ekoloških činjenica, prije svega geografskih, ekonomskih, kulturnih, tehničkih, političkih i administrativnih
6. analiza ekoloških procesa, odnosno tendencija u vremenu prema posebnim oblicima prostornog i preživljavajućeg grupiranja jedinica koje posjeduju ekološku distribuciju
7. regionalna koncentracija je tendencija da se osobe koncentriraju u određenom području ili regiji
8. regionalna specijalizacija je prirodan rezultat kompeticije nad postojećim uvjetima transporta i komunikacije

9. centralizacija je ekološki učinak ljudskih bića da žive zajedno na određenim lokacijama zbog zadovoljenja specifičnih zajedničkih interesa
10. invazija je proces grupnog premještanja, osvajanje jednog segregiranog područja drugim, najčešće onog pored.

McKenzie je značajnu pažnju posvetio proučavanju kretanja centara, susjedstva, institucijama i problemima metropolitanizacije.

Robert E. Park

Robert E. Park, najznačajnija figura Chicago urbane sociologije, doktorirao je kod Wilhelma Windelbanda i slušao je jedan semestar Geoga Simmela. Doktorirao je na temu "Masse und Publikum, eine methodologische und sociologische Untersuchung", 1904. godine koja je 1972 godine objavljena pod naslovom "The Crowd and the Public". Može se reći da je njemačko sociološko nasljeđe najznačajnije djelovalo na Parka i općenito odredilo teorijsku orijentaciju ove sociologije. Bio je student John Deweya, posredstvom kojeg se upoznao s Weberovim aksiomom subjektivne interpretacije prevedene na pragmatizam. Ne treba posebno isticati da je njemačka sociološka urbana tradicija teška, a osobito Georg Simmel. Park ga je pokušavao prevesti na prihvatljiviji teorijski nivo, te operacionalizirati na američke društvene prilike. Taj odnos, u grubom pregledu, prikazujemo, s obzirom na prirodu teorijskog problema, na sljedeći način:

Tabela broj 2. Relacija Simmel-Park s obzirom na teorijski problem:

Problem	Simmel	Park
Definicija sociologije	Idelani tipovi, forme socijalne interakcije i pojave tih formi	Tipovi kolektiviteta i kolektivnog ponašanja
Analiza individue	Polazi od kategorija sličnosti i razlika, tvrdi da nikad u potpunosti ne možemo spoznati drugog čovjeka, jer sebi ne možemo predstaviti čovjeka koji se od nas razlikuje. Čovjek je istovremeno individua, član grupe i ima izvandruštvenu prirodu	Tip individue koja je isključena iz društva (imigrant, kriminalac, prostitutka itd.) zanimaju ga strategije socijalnog isključenja jer se taj problem nametnuo kao jedan od centralnih u urbanoj sociologiji
Konflikt	Konflikt je konstruktivan sve dok se ne javi jaz između postojećih formi i vitalnih potreba	Konflikt je predsocijalno stanje, a socijalno stanje je stanje konsenzusa
Individua u modernom društvu	Očuvanje nezavisnosti i individualiteta	Adaptacije individue na snage koje leže izvan njega

Nije nam namjera odredba mjesta i značaja Parka uopće u sociologiji, nego isticanje kategorija i pretpostavki koje čine sadržaj urbane sociologije vezanim za njegov rad.

Rad "Introduction to the Science of the Sociology" uradio je u koautorstvu sa Burgesom (zapravo je Burgess napisao samo jedno poglavlje i prema O. Čaldaroviću ovaj

rad se može smatrati isključivo Parkovim). Dugo vremena je bio najutjecajni među američkim sociolozima.

Osnovna poglavlja ovog rada su:

1. Sociologija i društvene nauke
2. Ljudska priroda
3. Ljudska grupa
4. Izolacija
5. Socijalni kontakti
6. Socijalna interakcija
7. Socijalne snage
8. Kompeticija
9. Konflikt
10. Akomodacija
11. Asimilacija
12. Socijalna kontrola
13. Kolektivno ponašanje
14. Progres

U ovom radu sociologija se određuje kao prirodna nauka koja pokušava objasniti prirodu konfliktnog procesa. Pod prirodnom se smatra onaj aspekt i karakter stvari u odnosu na koji je moguće utvrditi opće postavke i formulirati zakone. Društvo je odvojeno od individua koje ga čine i nema mehanizma za osjećaj bola ili zadovoljstva. Društvo je jedino moguće na ravni njihovih članova, grupa, institucija i svaki od njih ima svoj vlastiti um i organ kontrole koji mu daje moć nezavisnog pokretanja. Ovaj stav nam pokazuje koliko je nezahvalno klasifikovati sociološko naslijeđe u određene škole.

Parka smatraju formalnim sociologom ali i implicitnim interakcionistom, a prezentirano razumijevanje autonomnosti grupa se može interpretirati kao subsistem na tragu Niklaas Luhmanna, gdje se svaki subsistem definiše kao nastojanje reduciranje kompleksnosti okoline upravom svojom autonomnošću, izdiferenciranošću i sposobnošću veza sa širom okolinom – sistemom – društvom.

Park među prvima uvodi pojam socijalne kontrole. Temelj socijalne kontrole je konzistentna akcija grupe koja postavlja cilj, a cilj je ono što uspostavlja konsenzus. Odstupanje od konsenzusa je motiv za stvaranje socijalne kontrole. Pojam socijalne kontrole je kasnije razvijen u domeni formalnih i neformalnih odnosa. Socijalne grupe imaju svoj tip organizacije i shodno tome mehanizam kontrole, što ih čine društvom, a mi bi smo rekli subdruštvom. Ljudska zajednica može biti društvo, ali društvo, kao inkluzivan i apstraktan pojam, ne može imati osobine zajednice. Postojanje odnosa kompeticije ili konflikta oko nedovoljnih sredstava je nužno za postojanje društva "...kompeticija, segregacija i akomodacija služe da održe socijalnu distancu, da fiksiraju status, da čuvaju nezavisnost individua u društvenim odnosima...selo, gradić, grad ili nacija mogu biti proučavani sa stanovišta adaptacije, borbe za egzistenciju i preživljavanju njihovih individualnih članova u okolici kreiranoj od stane zajednice kao cjeline"(prema Čaldarović, Park, 1983, str. 81).

Važna je ideja socijalnih kontakata koju Park razumijeva u smislu mogućnosti kontakata među članovima društva kao osjećaj percepcije i kroz komunikaciju ideja. Oni se mogu oblikovati u kolektivno ponašanje, a da istovremeno budu prostorno odvojeni. Tako je

moгуće govoriti o socijalnim kontaktima bez sadržaja teritorijalitetu. Kada se kontakt odvija u prostoru onda kontakte treba ispitivati u jedinicama socijalne distance. Njegovo shvatanje kompeticije, konflikta, akomodacije i asimilacije proizlazi iz dihotomije priroda-društvo. Kompeticija je proces koji se odvija u prirodi kao i u ljudskim zajednicama, to je vrsta interakcije bez socijalnog dodira ili nesvjesni tip konflikta.

Kompeticija se u društvenom prostoru odvija na temelju kretanja članova koje je ograničeno društvenom kontrolom kretanja ljudi. Društvo kroz distributivne i ekološke organizacije ograničava slobodu koja je najvidljivija u ekonomskoj međuovisnosti ljudi i podjeli rada.

Nasuprot kompeticiji, konflikt je svjesni tip kompeticije i moralni-politički poredak proizvod je konflikta, akomodacije i asimilacije lociranog oko sukoba javnog i privatnog, posebnog i opšteg, te nivoa ograničenog zadovoljenja interesa pojedinaca i grupa. Konflikt fiksira mjesto pojedinca u društvu, a kompeticija određuje položaj pojedinca u zajednici.

Problemi kojima je Park bio okupiran, prema mnogim analizama njegovog rada, mogu se svrstati u pet grupa. To su: grad, tipovi društvenog poretka u gradu, karakteristike aspekata strukture grada, delinkvencija grada i human ecology.

Za Parka grad je stanje svijesti i duha, prirodno boravište civiliziranog čovjeka. Grad nije naprosto fizički mehanizam i artifičijelna konstrukcija. Grad je vitalni proces ljudi koji ga komponiraju; on je produkt prirode, posebne ljudske prirode. Grad je mjesto ljudske ekspresije, kulturalni prostor karakteriziran posebnim kulturalnim tipom, rezultat je navika i običaja ljudi koji ga nastanjuju zbog čega se grad može shvatiti kao moralno područje i kao fizička struktura, te se u karakterističnom međuodnosu modificiraju i oblikuju. Grad nas, kaže Park impresionira širinom i kompleksnošću, ali ta kompleksnost je izraz ljudske prirode i otvoreno polje za njen izraz.

Promjene u industrijskoj organizaciji i u distribuciji populacije popraćena je odgovarajućim promjenama u navikama, sentimentima i karakteru urbane populacije. Priroda promjena je najvidljivija u činjenici rasta grada popraćen supstitucijom primarnih odnosa sekundarnim odnosima u gradskoj zajednici, tj. sekundarnim formalnim obrascima socijalne kontrole. Pozitivno pravo zamjenjuje običaje.

Park je pomjerio istraživanja grada sa kriterija faktografije, veličine, gustoće na prostornu i ekonomsku distribuciju lokalnih zajednica. Zapaža da je grad multiplicirao zanimanja zbog čega smatra da je grad izraz i produkt podjele rada. Zalaže se za proučavanje grada kroz prirodna područja (lokalne zajednice). Centriranje industrije u gradu Parka upozorava da nestaje socijalna organizacija društva vezana za lokalnu zajednicu i, nasuprot, etničkim, kulturalnim i moralnim odrednicama lokalne zajednice afirmira se gradska organizacija društva zasnovana na zanimanju. Zanimanje je univerzalnija kategorija u odnosu na etniku, kulturu, jezik, običaje, iako ovi atributi kod pojedinca pretendiraju na univerzalno značenje. Rezultat razvoja je industrijsko društvo u čijem temelju je zajednica interesa. Obzirom da grad slabi primarne veze, realizirane u obitelji, školi, susjedstvu, druga generacija imigranata procentualno najviše pokazuje anomijske karakteristike, jer nisu u stanju da pronađu adekvatne asimilacijske kanale.

Park je smatrao grad laboratorijem ("The City as a Social Laboratory") jer je grad otvoreno polje sukoba, organizam nestabilne ravnoteže i sjedište socijalnih promjena. Park je nastojao teritorijalni ekonomski i kulturalni poredak u gradu interpretirati kao međusobno aranžiranje, ali ekološki poredak je baza, dok je kulturalni poredak nadgradnja grada. Budući da je društvo apstraktan pojam i ne zahvata interpretativnu ravan pojedinca i grupa, osobito u gradu gdje je društvo reducirano na odnose prostora i

sekundarne odnose, na značaju dobijaju kulturalne karakteristike stanovnika grada, a za američke prilike, segregirana područja.

Park predlaže da se istraživanjem utvrdi zašto jedan kulturalni oblik, transponiran u prostoru, ima značenje koje mu se pridaje od strane tih stanovnika. On je zapazio, unutar migrantskih grupa, da pojedinci koji se nalaze na granici jedne kulturalne matrice nužno poprimaju vrijednosti druge kulturalne matrice što predstavlja uslov nastanka marginalnog čovjeka - u kulturalnom značenju kosmopolite.

Niz Parkovih radova je operacinaliziran u tzv. field istraživanjima što je rezultiralo nastankom već klasičnih socioloških djela (A. G. Hollingshead "Elmtown's Youth", Donald Clemmer "Prison Community", William W. Foote "Street Corner Society", H.J. Gans, „The Lewittowners“ itd.).

Njegovo djelo ujedno je inspiriralo i razne projekte liječenja grada kao i social work programe.

Možemo reći, istodobno, da je njegov rad značajan i za naše bosanskohercegovačke prilike ukoliko se adekvatno pojmovnik prilagodi našoj situaciji, što smo mi u nekim aspektima i uradili obrativši pažnju na pojam kompeticije, akomodacije, diferencijacije i povezavši ga sa prostorom slobodnog vremena.

Louis Wirth

Louis Wirth je poslije Parka najznačajniji sociolog Chicago urbane sociologije. Bio je u najbližem dodiru sa njemačkom sociološkom tradicijom.

Autor je klasičnog eseja urbane sociologije "Urbanism as Way of the Life" iz 1938. godine gdje grad definira kao relativno veliko, gusto i stalno naselje socijalno heterogenih individua (Wirth, 1972).

Urbanu sociologiju Wirth definira kao znanost o načinu života u gradovima i o pokušajima transformacije tog načina života u znanost o urbanizmu. Rast gradova za Wirtha znači definitivnu odijeljenost čovjeka od prirode i potvrđuje mu se razlika urbano-ruralno. Urbana nije samo ona populacija koja živi u gradu i primjećuje: " Utjecaji koje grad čini na društveni život čovjeka su veći nego što pokazuje postotak urbane populacije: grad nije samo mjesto stanovanja i rada modernog čovjeka, već inicijator i kontrolni centar ekonomije, politike i kulturnog života koji je privukao i najudaljenije zajednice svijeta u orbitu i isprepleo odvojena područja, ljude i aktivnosti u kosmos"(Wirth, 1972, str. 149).

Grad je trajni proces i može se definirati kao relativno velika, gusta i stalna naseobina socijalno heterogenih individua. Veličina broja stanovnika utiče na veze među njima, sa posljedicom da slabe primarne veze. U odnosima dominiraju uloge koje predstavljaju depersonalizirane statuse. Razlike među ljudima se nagrađuju i podstiču, jer im omogućuje međusobnu utilitarnost. Neposredni kontakti zamijenjeni su reprezentacijskim odnosima.

Heterogenitet grada dovodi do kompleksnosti hijerarhijskih odnosa i stvaranja mnoštva grupa, interesa. Heterogenitet također razvija kosmopolitizam, ali i definira pojam prosječne osobe.

Gustoća proizvodi diferencijaciju i specijalizaciju, odnosno fizička blizina se kompenzira socijalnom distancom. Mjesto rada i mjesto stanovanja se odvajaju što u društvenoj dinamici dovodi do prostorne segregacije u gradu.

Wirth smatra da će odnosi većeg broja ljudi na jednom mjestu u gradu dovesti:

1. do većeg stepena individualnih razlika
2. do potencijalno većeg stupnja diferencijacije među ljudima
3. do većeg stepena segregacije
4. veze solidarnosti će se češće zamijeniti sa formalnim kontaktima
5. slabije će biti izražene karakteristike folk društva
6. smanjiće se broj osoba koje se međusobno lično poznaju.
7. promjeniće se ukupnost socijalnih odnosa
8. urbaniti će se češće sretati u segmentiranim ulogama
9. međusobna ovisnost će biti funkcionalnog, a ne emotivnog karaktera
10. prevladat će sekundarni odnosi, impersonalni, nasuprot primarnim, personalnim odnosima.

Osim navedenog, broj stanovnika utiče na kreiranje utilitarnosti, specijalizaciji, a uobičajeni moral će biti smijenjen profesionalnim moralom, direktna komunikacija je zamijenjena indirektnom komunikacijom, a direktno ophođenje zamijenjeno je procesom reprezentacije.

Populacijska gustoća grada proizvodi kompleksnost grada i indirektno utječe na formiranje procesa socijalne segregacije. Heterogenitet stanovništva grada na planu pojedinca prelama se u činjenici promjenjivosti i pripadanja različitim grupama. Heterogenitet grada dovodi do stalnog mijenjanja mjesta stanovanja i zaposlenja što je porazno za susjedstvo i onemogućuje pojedinca da razumijeva grad kao jednu cjelinu. On je za njega prepoznatljiv samo kao mjesto gdje radi, gdje stanuje, gdje se zabavlja i gdje se druži.

Broj stanovnika, gustoća naseljenosti i stupanj heterogeniteta stanovništva osnovni su okviri urbane analize, a pored njih u analizu se trebaju uključiti i elementi fizičke strukture grada, sistem socijalne organizacije i skupine težnji i ideja uključenih u oblike kolektivnog ponašanja.

Tipičan obrazac društvenih odnosa u gradu, urbanog načina života karakteriziraju sekundarni, impersonalni odnosi, slabljenje rodbinskih veza, slabljenje značenja obitelji, iščezavanje susjedstva i zanemarivanje socijalne solidarnosti, rodbinske odnose zamjenjuju fiktivni odnosi, pojam teritorije zamjenjuje pojam interesa. Unutar teritorijaliteta grada uspostavljen je definitivni centar, ali bez definitivne periferije.

Wirth je autor još niza drugih značajnih studija ("Ghetto" 1931. godine, "The Scope and Problems of the Community" 1933. godine, "Housing as field of Social Research", 1946 godine, "Human Ecology" 1945. godine itd.) gdje razmatra aspekte zajednice i ljudskih grupa. Među prvima je otkrio socijalnu strukturu geta i logiku njegovog opstanka.

Kao pripadnik Chicago urbane sociologije izvršio je snažan podstrek za dalji razvoj američke sociologije nakon II svjetskog rata, a naročito na empirijske urbane sociologe kao i na predstavnike sociološkog interakcionizma.

Zaključak

Pregled teorija grada, koje smo prezentirali u njenom ranom periodu imao je implikacije za sociološki pojam grada, ali je očigledno da se kompleksnost grada ne može svesti na pojam.

Posmatrajući iz naše perspektive, način života se ne mora nužno podudarati sa vrsta-

ma naselja, nego je, očigledno, način života više vezan za klasu i urbanu pozornicu koju ona proizvodi. Način života je nešto što je teže promjenjivo od same promjene fizičke okoline u kojima se biva. Zbog toga možemo reći da su gradovi fizičke i demografske činjenice koje potencijalno impliciraju urbani način života o čemu ponajbolje govori istovremeni opstanak geta i rezidencijalnih četvrti u visokourbaniziranim okolinama gradova (Duncan, 1951). Postojanje više tipova urbanog života u suštini govori o klasnom sadržaju društva izraženog u prostoru (Trumić, 1981).

Moderna teorija grada je u dobroj mjeri odustala od pojma grada, jer on kao stvarnost više nije ono u Weberovom smislu riječi, koji je ispred sebe imao sliku srednjovjekovnog grada, epohe koja je zaokružena, a interpretaciju modernog grada zamijenio interpretacijama birokratizacije i racionalizacije kao dominirajućih procesa u savremenom društvu, pa i gradu.

Chicago sociolozi su zaključili da bi forme urbanizma mogle prevladati u svim tipovima naselja, odnosno društvo bi moglo prerasti u urbano društvo. Oni su stvarali u vrijeme imigrantske invazije i bili su svjedoci ekonomske depresije, kao ere minimalnih izbora (Fischer, 1984). Gustoća, heterogenost i elementi sekundarne društvene kontrole predstavljaju nužnosti, a ne izbor za većinu stanovnika grada. Ta granica nužnost-sloboda u izboru stanovanja je tačka na kojoj je Chicago urbana sociologija kritikovana od strane novije urbane sociologije, što je u suštini rezultiralo reafirmacijom suburbanog načina života u kojem je susjedstvo zamijenilo kompleksnost, nesavladivost i u krajnjoj liniji kosmopolitizam grada.

Od vremena Chicago sociologije do današnjih dana desile su se snažne ekonomske promjene, urbane eksplozije, povećana je stambena ponuda i sigurno je da su te promjene uticale ne toliko na urbanizam, kao način života, nego na veličinu porodice, stepen obrazovanja, statusni i klasni mobilitet (Krupat, 1989). To je, s druge strane, stimuliralo promjene u potrebama i izborima stanovnika grada.

Primarna osobina grada, kosmopolitizam, zauzvrat, je razorena i raspršena na vlastiti izbor i avanturu zbog čega se, kao zaboravljena svrha grada, zamjenjuje pojmovima multikulture i globalizacije.

Reference:

- Aaron, R. (1957). *German sociology*. Chicago: Glencoe.
- Allen, J. (2000). On Georg Simmel: proximity, distance and movement. In M. Crang & N. Thrift (Eds.), *Thinking Space* (pp. 54-70). London and New York: Routledge.
- Burgess, W. E. (1925). The growth of the city: An introduction to a research project. In E. Park (Ed.), *The City* (pp. 47-62). Chicago: University of Chicago Press.
- Čaldarović, O. (1983). *Urbana sociologija*. Zagreb: Novi svijet, Globus.
- Čaldarović, O. (1984). Kvalitativna metodologija čikaške sociološke škole. *Revija za sociologiju*, 3-4, 215-224.
- Duncan, D. H. (1959). Simmel s image of society. In H. Wolf (Ed.), *Georg Simmel, 1858-1918: A Collection of Essays, with Translations and a Bibliography* (pp. 100-118). Columbus: The Ohio State University Press.

- Duncan, O. D. (1951). Optimum size of cities. In K. P. Hatt & J. Reiss (Eds.), Reader in Urban Sociology Glencoe: Free Press.
- Fischer, S. C. (1984). The urban experience. New York: Harcourt Brace Jovanovich, INC.
- Krupat, E. (1989). People in cities: the urban environment and its effects. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simmel, G. (1971). The metropolis and mental life. In D. N. Levine (Ed.), On Individuality and Social Form: selected writings (pp. 324-339). Chicago: The University of Chicago Press.
- Simmel, G. (2001). Moda. In V. Katunarić (Ed.), Kontrapunkti kulture (pp. 223-248). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Spengler, O. (1990). Gradovi i narodi. U Propast Zapada (Vol. III knjiga, pp. 97-124). Beograd: Književne novine.
- Todorvić, A. (1965). Uvod u sociologiju grada. Beograd: Vuk Karadžić.
- Trumić, A. (1981). Urbano selo: Grad kao prostorno-vremenski izraz društvenosti. Sarajevo: Svjetlost.
- Viljem, I.T. (1968). Četiri želje i definisanje situacije. U T. Parsons, E. Šils, D. Negel, & Dž. R. Pits (Eds.), D. Mićunović (urednik srpskohrvatskog izdanja.), Teorije o društvu: Osnovi savremene sociološke teorije (Prva knjiga, pp. 215-224). Beograd: Vuk Karadžić.
- Weber, M. (1968). Urbana zajednica. U T. Parsons, E. Šils, D. Negel, Dž. R. Pits (Eds.) & D. Mićunović (urednik srpskohrvatskog izdanja.), Teorije o društvu: Osnovi savremene sociološke teorije (Prva knjiga, pp. 366-371). Beograd: Vuk Karadžić.
- Weber, M. (1969). The nature of the city. In R. Sennett (Ed.), The Classic Essays on the Culture of Cities (pp. 23-46). New York: Appleton-Century-Crofts, Meredith Corporation.
- Wirth, L. (1969). Urbanism as way of life. In R. Sennett (Ed.), Classic Essays on the Culture of the Cities (pp. 143-164). New York: Appleton-Century-Crofts.

Biografija

Prof. dr. Alisabri Šabani, diplomirao, magistrirao i doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Trenutno je redovni profesor na katedri za kriminologiju Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Nastavno-naučnu karijeru na Univerzitetu u Sarajevu uglavnom razvijao unutar matične kuće - Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije- i na predmetima Socijalna patologija, Penologija, Kriminologija, Socijalni konflikti, Sociologija i Socijalni rad. Više puta bio gost bečkog "Institut fuer Recht und Kriminalsoziologie", potom na St. John s College, Oxford, England, i St. Hugh s College, Oxford. Dobitnik Fulbright stipendije za akademsku 2005-06 na University of Wisconsin, Madison, Wisconsin. Bavi se teorijom, problemima identiteta, marginalnim skupinama, postmodernim diskursima i urbanom sociologijom.
 asabani@fkn.unsa.ba.